

Både CASA og debatgruppen tror på en job-løs vækst i fremtiden og er bekymret for miljøet, hvorfor de gør op med den traditionelle vækststrategi og foreslår en udvidelse af lønarbejdet på anden måde. CASA satser især på arbejdsfordeling og skabelse af nye grønne offentlige jobs, mens debatgruppen tror på skabelse af en masse nye private servicejobs.

Selvom man fornemmer, at mange af dem ikke er begejstret for det aktiveringsprojekt, som blev sat i gang i begyndelsen af 1990'erne, foretager ingen af dem en problematisering af hele filosofien bag det. Aktivering synes man er naturlig (CASA), eller man ønsker at begrænse den (debatgruppen) igennem en udvidelse af lønarbejdet på nye måder. Og blandt flere samfundsforskere mangler en teoretisk afklaring af klientgørelsesbegrebet (Jørgen Elm Larsen og John Andersen samt Jørgen Goul Andersen). Derfor ses borgerløn inden for sådanne forståelseshorisonter heller ikke som en nødvendighed eller som den mest oplagte mulighed.

V. Konklusion om 1990'ernes borgerlønsdebat

I begyndelsen af 1990'erne – især i perioden 1992-94 – kom borgerlønsdebatten op på en ny måde. En ny borgerløns-diskurs blev skabt og fremtrådte som en moddiskurs til den dominerende arbejdsmarkeds- og socialpolitiske diskurs i debatten om velfærdssamfundets fornyelse.

Borgerlønstanken blev nyudviklet som politisk diskurs, fordi den bevægelsesmæssige, videnskabelige og politiske debat om borgerløn i en kort periode blev koblet sammen. Spørgsmålet blev taget op i en lang række partier. Der opstod nye tværpolitiske fora, og idéen blev behandlet i den samfundsvidenskabelige verden. Den ny borgerlønsdiskurs formåede derfor i en kort periode at artikulere nogle udbredte stemninger i befolkningen og skabe kim til et alliancemønster mellem grupper på tværs af en række politiske skel.

Det interessante ved 1990'ernes borgerlønsdebat var, at borgerlønsidéen blev bragt ind på den politiske dagsorden både »fra neden« og »fra oven«.

Fra »neden« blev idéen taget op af de marginaliserede selv, af »outsidere« i erhvervslivet og i fagbevægelsen, idémagere og enkelte samfundsforskere og -debattører, og et nyt tidsskrift (SALT) forsøgte at koble debatterne på den partipolitiske scene sammen med den videnskabelige og de sociale bevægelses scene.

»Fra oven« blev den nye borgerlønsdiskurs mødt med retoriske og institutionelle udgrænsningsforsøg fra toppen i de etablerede politiske partier,

en række ministre samt fra kommissioner og embedsmænd.

Når borgerløn kom på den officielle politiske dagsorden i perioden 1992-94 skyldtes det udviklingen af en bestemt politisk kontekst og sammenfaldet af en række økonomiske, institutionelle og politiske forhold.

Arbejdsløsheds- og overførselsindkomstproblemerne fik en voksende opmærksomhed, fordi ledigheden fortsatte med at stige frem til omkring årsskiftet 1994-95.

Regeringen nedsatte i begyndelsen af 1990'erne en række kommissioner, der skulle sikre et mere rationelt arbejdsmarkeds- og socialsystem. Man ønskede forenkling og besparelser. Desuden havde den nye socialdemokratiske regering vedtaget en arbejdsmarkedsreform i 1993. Den gav på den ene side øgede muligheder for at fravælge lønarbejdet i en periode. På den anden side blev der også åbnet for en betydelig større tvang til uddannelse og arbejde (»aktivering«).

I 1992-93 befandt den hegemoniske vækstdiskurs sig i en folkelig legitimitetskrise. Flertallet i befolkningen havde tabt troen på ideologien om fuld beskæftigelse. Opinionsundersøgelser viste, at der var en udbredt stemning for at tænke nyt og eksperimenterende i arbejdsmarkedspolitikken med forskellige fordelingsmodeller (»skraldemandsmodeller«, nedsat arbejdstid og borgerløn).

I den situation kom borgerlønsidéen til at fremtræde som et seriøst alternativ. Politikere og politiske partier blev tvunget til at forholde sig til borgerlønstanken og argumentere imod nye og mere radikale problemløsninger.

Når borgerlønsdiskursen forsvandt fra den officielle politiske offentlighed omkring årsskiftet 1994-95, skyldes det vendingen i den økonomisk-politiske konjunktur og den hegemoniske vækst-diskurs' udgrænsning af borgerlønsdiskursen.

Udgrænsning af borgerlønsdiskursen skete på det retoriske plan i den politiske offentlighed og i de politiske partier. Ligeledes kunne man se en institutionel udgrænsning af en arbejdsfordelings-, orlovs- og borgerlønsdiskurs i Social- og Velfærdskommissionen og fra Det Økonomiske Sekretariats side.

Den hegemoniske diskurs' opgave er at fastlægge den officielle definition af problemerne, og få problemerne til at passe til institutionerne. Målet er at opretholde en holdbar fælles identitet og en politisk koalition. Det fastlægges ofte af kommissioner og i embedsmandsrapporter. Konkret sker det både igennem fastlæggelsen af kommissoriet, bemandingen af kommissionerne og fastlæggelsen af kommissionernes »professionelle faglige« diskurs.

Når borgerlønstanken havde svært ved at slå igennem i de politiske partier, hang det sammen med, at de fleste partier i mere eller mindre grad var præget af og forbundet med industrisamfundets ideologier og organisationsformer, og at borgerlønsdiskursen udfordrede den hegemoniske diskurs. De partier, der mest klart gik ind for en vækstmålsætning, gik også stærkest imod borgerlønstanken, mens de halvt vækstkritiske partier som SF og RV havde en ambivalent og uklar holdning. Socialdemokratiet og Venstre fik en ny fælles modstander, som hed borgerløn. De var enige om at fastholde den økonomiske vækst som samfundets målsætning og øget brug af tvangsmæssigt arbejde og uddannelse. Og begge partier fik indføjet en afstandstagen imod borgerlønsidéen i deres programmer.

Når borgerlønsdiskursen ikke vandt fodfæste, hang det sammen med, at den blev udgrænset af den hegemoniske diskurs, men derudover havde den også svært ved at vinde opbakning fra centrale aktører i den kritiske offentlighed. Her var den enten for kontroversiel og blev derfor usynliggjort eller den blev latterliggjort.

Borgerlønstanken blev således mødt af en udtalt afvisning af de ledende kræfter i kvindebevægelsen. Og det venstreorienterede konsulentfirma Center for Alternativ Samfundsanalyse (CASA), der fungerede som ekspertorgan for venstrefløjen i fagbevægelsen og det politiske liv, gik imod den hegemoniske vækstdiskurs, men undlod at forholde sig til borgerlønstanken. I stedet gik CASA ind for en udvidelse af lønarbejdet gennem arbejdsfordeling og skabelse af nye grønne offentlige jobs. En uafhængig tværpolitisk debatgruppe distancerede sig også fra borgerlønsdiskursen og foreslog en udvidelse af lønarbejdet igennem nye private servicejob.

På den samfundsvidenskabelige scene kunne man først i 1990'erne se tre grupper af forskere, hvis holdning til borgerlønsidéen både var bestemt af deres samfundsvidenskabelige paradigmer og deres politiske holdninger (dvs. af deres position i felterne) samt af del-scenernes magtmæssige placering i forhold til »magtens felt«. Den økonomiske og juridiske scene har de tætteste bånd til magtens felt, mens det politologiske og sociologiske er mere perifert (jf. Bourdieus betragtninger 1997:71).

1. En gruppe af klare modstandere: Bestående af økonomen Jørn Henrik Petersen og juristen Kirsten Ketscher.
2. En gruppe af delvise sympatisører og skeptikere: Den består af politologen Jørgen Goul Andersen, sociologerne Peter Abrahamson, Jørgen Elm Larsen og John Andersen samt af arbejdsmarkedsforskerne Iver

Hornemann Møller og Jens Lind. De har en vis forståelse og sympati for tanken, men har ikke rigtig øje for borgerlønsidéens værdimæssige og teoretiske konsekvenser og tror ikke på dens politiske aktualitet.

3. Endelig er der politologen Jørn Loftager, der tilslutter sig tanken, begrundet den værdimæssigt teoretisk og ser dens aktuelle politiske betydning.

Det er karakteristisk, at de ambivalente borgerlønsympatisører ikke havde forståelse for borgerlønsstankens værdi- og paradigmemæssige karakter. De så kun borgerløn som en del-diskurs og som teknik, og så den ikke som en idé og et delparadigme.

Når de havde et ambivalent og uafklaret forhold til borgerlønsstanken, kan det bl. a. fortolkes som udtryk for deres eget uafklarede paradigme og binding til markedsparadigmet som central forståelsesform.

1. Borgerlønsstilhængernes/modstandernes grundmetaforer

Et mål med den historiske analyse af den danske borgerlønsdebat har været at kortlægge de metaforiske systemer og grundopfattelser af samfundet, som både borgerlønsstilhængere og borgerlønsmodstandere bevidst eller ubevidst bevægede sig i.

Analysen af 1990'ernes debat har påvist en tydelig forskel mellem borgerlønsstilhængerne og borgerløns skeptikerne og -modstanderne i deres brug af metaforer.

Man kan som tidligere nævnt, skelne mellem nogle få grundmetaforer for et samfund. I det følgende vil jeg nævne dem, man kan finde i borgerlønsdebatten: 1. Samfundet opfattet som et marked. 2. Samfundet opfattet som et demokratisk fællesskab. 3. Samfundet opfattet som en familie. 4. Samfundet opfattet som socialt fællesskab (civilt samfund). 5. Samfundet opfattet som bestående af tre sfærer – stat, marked, civilt samfund. 6. Samfundet opfattet som et bæredygtigt samfund (bæredygtig udvikling).

Alle samfundsforskere er naturligvis enige om, at samfundet består af flere funktionssystemer (økonomisk, politisk eller socialt). Uenigheden mellem dem består altid i en vurdering af, hvilket funktionssystem, der faktisk er dominerende, og hvilket der bør være dominerende.

Af 1990'ernes borgerlønsdebat kan man se, at borgerløn som delmetafor

optræder i forståelsesrammer, hvor samfundet først og fremmest opfattes som et fællesskab, et demokrati, eller et civilt samfund, og hvor markedsmetaforen har sekundær betydning.

Heroverfor står de fleste borgerløns skeptikere eller -modstandere, der bevidst eller ubevidst ser samfundet som først og fremmest et marked, hvor markedsmetaforen altså ses som den grundlæggende.

Hvis man idealtypisk skal forsøge at lave en skitse over hierarkiet i grundmetaforene i de forskellige velfærdsstatsopfattelser, ser det således ud:

**Figur 18. Grundmetaforenes prioritering
i forskellige velfærdsstatsmodeller**

Den nuværende velfærdsstat: Liberal/socialdemokratisk	Fremtidsmodel 1: Traditionel socialistisk/feministisk ideal	Fremtidsmodel 2: Borgerlønsmodel
1. Markedet (selvforsørgelse på arbejdsmarkedet)	1. Demokratiet (ret og pligt til lønarbejde)	1. Demokratiet (ret til borgerløn)
2. Demokratiet (ret til forsørgelse og pligt til aktivering for dem, der ikke har lønarbejde eller kan forsørge sig selv)	2. Markedet	2. Det civile samfund
3. Det civile samfund	3. Det civile samfund	3. Arbejdsmarkedet (ret til begrænset lønarbejde)

Den nuværende velfærdsstat bygger, på trods af eksistensen af et delvist socialt medborgerskab, stadig på et grundlæggende liberalt selvforsørgelsesprincip, på markedsmetaforen som det dominerende princip.

Traditionelle socialister (f.eks. CASA, SF, Enhedslisten), nogle marxistisk orienterede samfundsforskere og nogle feminister går imod princippet i den nuværende velfærdsstat og ønsker samfundet organiseret som et demokratisk fællesskab, hvor alle skal have en ret og pligt til lønarbejde.

Man kan se, at Marx' og Engels' formulering fra Det kommunistiske Manifest, hvor de krævede »lige arbejdstvang for alle« (Marx/Engels 1970:52) i det socialistiske samfund efter en revolution, har sat sine dybe ideologiske spor i arbejderbevægelsen og blandt senere socialister. De forestillede sig, at selv i idealsamfundet var der »arbejds-tvang«, blot skulle den være lige. Det skal ses på baggrund af deres opfattelse af situationen i det kapitalistiske samfund. Her måtte nogle (de mange, proletariatet) arbejde, mens andre (de få, kapitalisterne) kunne undlade at arbejde: »de, der arbejder, tilegner sig ikke noget, og de der tilegner sig noget, arbejder ikke«. (Ibid:42). Med den »nye« vækstproblematik in mente, forekommer det naturligt at omformulere det gamle arbejderbevægelses-slogan »lige arbejdstvang for alle« til en »lige arbejdsfrihed for alle«.

Den konklusion drager mange borgerlønstilhængere. Derfor vender de sig mod en pligt til lønarbejde. De gør op med det liberale selvforsørgelsesprincip og mener, at fællesskabet skal sikre en grundlæggende fælles forsørgelse, ovenpå hvilken der stadig eksisterer et selvforsørgelsesprincip, således at der kan udvikles et civilt samfund og udvikles en frihed uden for arbejdsmarkedet. Derudover vil nogle være tilhængere af en sikring af en vis ret til lønarbejde.

2. Borgerløn som udtryk for et diskursskift i 1990'erne?

En af denne analyses grundlæggende perspektiver er at se borgerløn som udtryk for et politisk diskursskift fra en vækstdiskurs (enten i form af en liberal markedsdiskurs eller en socialdemokratisk velfærdsdiskurs) til en civilsamfundsdiskurs. I hvilket omfang kan denne forståelsesfigur, der indledningsvis blev opstillet, siges at have været frugtbar?

Set i forhold til den historiske analyse af 90'ernes borgerlønsdebat forløb modsætningerne mellem de forskellige politiske diskurser på flere punkter anderledes end antaget med det forenkede billede af kun tre idealtypiske politiske diskurser.

Som tidligere konkluderet om udviklingen af en borgerlønsdiskurs i 90'erne, kan man ikke sige, at der udviklede sig én diskurs, men tre forskellige diskurser (fortællinger): 1. En politisk-teknisk borgerlønsdiskurs, som jeg har betegnet som en lille fortælling om en teknisk rationalisering af velfærdsstaten. 2. En politisk-visionær borgerlønsdiskurs, som jeg har kaldt en stor fortælling om en politisk videreudvikling af velfærdssamfundet. Og 3. En politisk-utopisk borgerlønsdiskurs, der er kaldt en større fortælling

om skabelsen af et nyt samfund »Det gode samfund«.

Diskursers funktion er at skabe identitet og alliancer omkring politiske spørgsmål. Problemet i begyndelsen af 90'erne var, at de tre diskurser ikke blev forsøgt kædet sammen til én fælles borgerløns-diskurs, der betød at man bevarede de forskellige diskursers særpræg samtidig med, at man fandt fællestrækkene. Selvom der i 80'erne også var problemer med at kæde en teknisk fortælling om borgerløn sammen med en større utopisk fortælling, havde man dengang en fordel, nemlig et organisatorisk grundlag, en egentlig social bevægelse med et blad, der kunne stå for den løbende diskurs- og allianceskabelse.

Ligesom det er forenklet at tale om én borgerlønsdiskurs, er det også forenklet at se borgerløns-diskursen i forhold til den hegemoniske diskurs med to underdiskurser (en socialdemokratisk og en liberal). Som vist blev borgerlønsdiskursen udgrænset både retorisk og institutionelt af den hegemoniske diskurs. Men udgrænsningen skete ikke kun fra den hegemoniske diskurs' side. Andre alternative diskurser i forhold til den hegemoniske diskurs havde også del i udgrænsningen. Som ovenfor vist fandtes også en gruppe med et mere traditionelt socialistisk/feministisk samfundsbillede (en anden prioritering af samfundsmetaforerne).

Denne gruppe fremførte, hvad jeg vil kalde en venstresocialdemokratisk bæredygtigheds-diskurs, der både forsøgte at distancere sig i forhold til den hegemoniske vækstdiskurs og samtidig var med til at udgrænse borgerløns-diskursen. Det var en diskurs, der både havde opbakning blandt enkelte partier (SF, RV, Enhedslisten) og blandt fagforeninger, samfundsforskere og kvindeorganisationer.

Figur 19. Forskellige politiske diskursers prioriteringer af delpolitikker i 1990'erne

Liberal markedsdiskurs	Socialdemokratiske velfærdsdiskurs	Venstre – socialdemokratiske bæredygtighedsdiskurs	(En tænkt borgerlønsdiskurs)
1. Reduktion af overførselsindkomster	1. Aktivering	1. Arbejdsfordeling	1. (Borgerløn)
2. Kontrol og stramninger	2. Uddannelse	2. Orlov	2. (Maksimumindkomst)
3. Aktivering	3. Kontrol og stramning	3. Grøn beskæftigelse	3. (Fremme af uformel økonomi)
4. Uddannelse	4. Orlov	4. Uddannelse	4. (Støtte af lokalsamfund)
5. Hjemmeservice	5. Arbejdsfordeling	5. Aktivering	5. (Arbejdsfordeling)
6. Service	6. Service	6. (Borgerløn)	6. (Uddannelse)

Som det fremgår af ovenstående figur af fire forskellige politiske diskurser i 1990'erne, kan de fire diskurser alle ses som bestående af en række mere tekniske deldiskurser (placeret i et prioriteret hierarki). Prioriteringerne er alene udtryk for mine skøn på grundlag af min analyse af perioden og vil kunne diskuteres.

Den venstresocialdemokratiske diskurs bestod af en række delelementer, deldiskurser, bl.a. arbejdsdeling, orlov og grøn beskæftigelse. Borgerløn som teknisk deldiskurs kunne passes sammen med disse andre delstrategier i den venstresocialdemokratiske diskurs. Man kan således tolke SFs udvalgsarbejde som et forsøg på at tilføre denne venstresocialdemokratiske diskurs et teknisk borgerlønsэлемент. Her blev konklusionen dog, at det ikke passede ind.

Borgerløn blev som påpeget ikke fremført som en fjerde overordnet diskurs bestående af en række deldiskurser med forslag om maksimumsindkomst, støtte af uformel økonomi og arbejdsfordeling, som det her er skitseret. Når borgerlønsdiskursen og dens enkelte delelementer er sat i parentes

skyldes det, at disse elementer ikke blev foreslået af borgerlønstilhængerne. Tegningen står udelukkende for min skitse og prioritering til en tænkt fælles borgerlønsdiskurs, set i bagklogskabens lys.

Men man skal samtidig være opmærksom på, at hvis en sådan mere formaliseret diskurs var blevet udarbejdet, havde borgerlønstanken måske i for høj grad mistet sit præg af »det ufærdige«, var blevet gjort til noget færdigt, der uden videre kunne passe ind til de krav, som stilles til fuldtudviklede reformforslag.

Borgerlønstanken kan på den måde siges at afspejle det dilemma, det »ufærdige« altid befinder sig i. Forsøger man at ophæve det ufærdige ved at gøre det for færdigt, bliver det let ufarligt og inddefineret. Forsøger man omvendt slet ikke at få det til at konkurrere med det bestående, at opstille et realistisk alternativ til det bestående, bliver det helt utopisk og uddefineret.

3. 1990'ernes »reaktionære« og »progressive« borgerlønsretorik

Analysen af 1990'ernes borgerlønsdebat har vist, at man med fordel kan bruge den amerikanske samfundsforsker Albert O. Hirschmans typer af argumentationsmønstre hos henholdsvis »reaktionære« og »progressive« i demokratiets 200-årige historie.

Hvis man ser borgerløn som et videre reformskridt i demokratiets lange historie, hvordan forsøger man da at overbevise om, at borgerløn er et »rigtigt« eller et »forkert« skridt i den retning?

Borgerlønsmodstandernes argumentationsmønstre kan passes ind i Hirschmans tre typiske »reaktionære« argumentationsmønstre: 1. Reformen er forfejlede, dvs. fører til noget andet end reformtilhængerne tror. 2. Reformen er nyttesløse. Eller 3. Reformen er farlige, fordi de ødelægger noget væsentligt ved det bestående system.

Heroverfor kan man ifølge Hirschman finde tre parallelle argumentationsmønstre hos borgerlønstilhængere, »progressive« reformtilhængere:

1. En reform vil sætte en synergieffekt i gang, således at ikke kun et problem løses, men et helt problemkompleks vil løses.
2. En reform er udtryk for et »naturligt« fremskridt eller udtryk for udviklingens »nødvendighed«.
3. Hvis man ikke gennemfører en reform, vil systemet bryde sammen eller komme i en helt uacceptabel tilstand.

Som man kan se, ligger der nogle fællestræk i de to typer af retorik. I begge typer forsøger man at bevæge modtagerne af den politiske kommunikation ved at henvise til forskellige typer af effekter af, at man gennemfører

en reform hhv. ikke gennemfører den.

Modstanderne forsøger at få modtageren til at få en negativ holdning til reformen ved at påstå, at en reform enten slet ikke vil få nogle effekter, eller få nogle negative effekter, der er farlige. Heroverfor vil tilhængerne forsøge at få en positiv holdning til reformen frem ved at påstå, at en reform vil sætte en positiv cirkel i gang og løse en masse problemer eller henvise til at en reform er udtryk for en nødvendighed, fordi det er udtryk for fremskridtets retning eller er nødvendigt for at undgå nogle ulykker.

I begge typer af argumentationsmønstre kan ligge en mere eller mindre skjult manipulation, hvis det ikke klargøres, at hverken tilhængere eller modstandere kan udtale sig sikkert om fremtidige udviklingsmønstre.

Typer af »reaktionær« borgerlønsretorik

I nedenstående skema har jeg forsøgt at udvælge og sammenfatte eksempler på de tre typer af »reaktionære« argumentationsmønstre hos rækken af borgerlønsmodstandere, hos ministrene, i de forskellige kommissioners argumentationsmåder, hos nogle samfundsforskere samt hos de mere uafhængige aktører.

Figur 20. Typer af »reaktionær« borgerlønsretorik

I: »Perversity thesis«: Borgerløn er forfejlet: Reformen fører til det modsatte af, hvad reformtilhængerne tror

»Borgerløn skaber en tabergruppe.« Jytte Andersen. Politiken 27.09.1993

»Borgerløn fjerner incitamentet til selv at få et job.« Jytte Andersen. Social Politik nr. 2 1993

»Borgerløn er et nedskæringsinstrument.« Flertal i SFs borgerlønsudvalg »Borgerløn & Solidaritet for alle« 1994

»Borgerløn får kvinderne hjem til kødgryderne.« Flertal i SFs borgerlønsudvalg »Borgerløn & Solidaritet for alle« 1994

»Borgerløn vil sløve folks motiver til at anstrenge sig i hverdagen.« Jørgen Elikofer, Dansk Metal. Politiken 03.12.1994

»Borgerløn vil tendere til at forstærke polariseringen mellem »insidere« og »outsidere«.« John Andersen og Jørgen Elm Larsen 1995A:83-89

»Borgerløn vil skabe dårlige og små deltidsjobs.« Jens Lind og Iver Hornemann Møller 1995:33

II: »Futility thesis«: Borgerløn er nyttesløs: Reformen ændrer alligevel ikke noget

»Borgerløn er førtidspension.« Lilli Gyldenkilde, SF. Aalborg Stiftstidende 08.05.1993

»Borgerløn er at give op over for problemerne.« Marianne Jelved, Information 11.12.1993

»Det nytter ikke noget at omdefinere arbejdsbegrebet.« Mimi Jakobsen, Det fri Aktuelt. 10.11.1994

»Borgerløn... har vi faktisk allerede i form af kontanthjælp og dagpenge m.v.« Mimi Jakobsen, Det fri Aktuelt. 10.11.1994

»Borgerløn vil ikke kunne standse den sociale udstødning.« Jens Lind og Iver Hornemann Møller 1995:31

III: »Jeopardy thesis«: Borgerløn er farlig: Reformen vil undergrave systemet

»Borgerløn er i strid med Grundloven.« Socialkommissionen. Reformen 1993:82

»Det er farligt med frivillig ledighed.« Socialkommissionen. Reformen 1993:85-86

»Fare for at systemet udvikler sig til et borgerløns lignende system.« Socialkommissionen. Reformen 1993:33

»Borgerløn fører til økonomisk sammenbrud.« Det økonomiske Sekretariat 1993:181

»Borgerløn svækker konkurrenceevnen.« Det økonomiske Sekretariat 1993:178

»Borgerløn skjuler arbejdsløshedsproblemet og legitimerer opsplitningen mellem lønmodtagerne.« Søren Kolstrup og Karl Vogt-Nielsen. Information 18.02.1994

»Vi er ved at indføre borgerløn ad bagdøren«. Hans Skov Christensen. Dansk Industri. Berlingske Tidende 20.09.1994

»Borgerløn er farlig, fordi højre-liberale flirter med ideen.« Flertal i SFs borgerlønssudvalg. »Borgerløn & Solidaritet for alle« 1994

»Borgerløn udfordrer den moralske kerne i ethvert samfund.« Jens Lind og Iver Hornemann Møller. 1995:29

Typer af »progressiv« borgerlønsretorik

Central hos alle borgerlønstilhængere er forestillingen om, at borgerløn er et mange formåls-instrument, at man igennem borgerløn via en synergiefekt får løst flere problemer samtidig.

Det var karakteristisk, at alle borgerlønsidéologerne og -teoretikerne i slutningen af 70'erne og begyndelsen af 80'erne ikke så på borgerløn som en isoleret reform, men i samspil med en række andre reformer. Gunnar Adler-Karlsson kædede således sine tanker om en garanteret grundindkomst sammen med forslag om købefred, opdeling af samfundet i forskellige sektorer, samt tanker om maksimumsindkomst. For »Oprør fra midten« gjaldt det også, at borgerløn kun var en detalje, der skulle virke sammen med forslag om decentralisering, fælleseje og social værnepligt, og André Gorz understregede kraftigt, at lige så vigtig som retten til indkomst, var retten til produktionsmidler, således at man kunne producere nogle brugsværdier.

Synergiperspektivet er også centralt hos de videnskabelige borgerlønssteoretikere. Således ser Claus Offe borgerlønstanken i sammenhæng med bestræbelser på at udvikle den uformelle sektor. Endelig er borgerløn for Herman E. Daly kun ét element i hans forestilling om skabelsen af en ny type ligevægtsøkonomi. For Daly er bæredygtig udvikling også forbundet med en ny ressourcekvoteinstitution, en befolkningspolitik samt en tanke om maksimumindkomster.

Derfor må man konkludere, at man hos borgerlønssteoretikerne nok kan finde et argumentationsmønster omkring en synergiefekt, men at der hos

ingen af dem ligger en påstand om automatik og nødvendighed, hvorfor man ikke kan betegne deres »progressive« retorik som manipulatorisk, fordi de åbent diskuterer de yderligere betingelser, de mener der skal være til stede, for at en borgerlønsordning kan få synergetiske effekter. Daly er nok den, der klartest udtrykker dialektikken mellem institutions- og holdningsændringer. Holdningsændringer er nødvendige for skabelse af en borgerlønsstruktur, og samtidig vil en borgerlønsstruktur være med til at befordre en holdningsændring.

I nedenstående skema har jeg valgt nogle eksempler på »progressive« argumentationsmønstre fra 90'ernes politiske debat blandt de forskellige grupper af borgerlønstilhængere.

Figur 21. Typer af »progressiv« borgerlønsretorik

I: »Mutual support thesis«:

Forestillingen om en (måske problematisk) synergieffekt: Borgerløn som løsning på flere (de mange) problemer i sammenhæng

»Borgerløn er udtryk for et frigørelses-bevægelses-projekt »fra nedenu« Ellen Bruun SALT nr.6 1992

»Borgerløn vil fjerne de psykologiske og sociale stigma ved lediggang.« Per Sørensen. Jyllands-Posten 06.12.1992

»Arbejdsløsheds- miljø- og demokratiproblemerne kan løses i sammenhæng bl.a. ved en borgerlønsordning.« Grete Korremann 1993

»Hjælp samfundet. Slip de ledige fri.« Brugernes Alternative Socialkommission.1993

»Borgerløn motiverer til en række nødvendige holdningsændringer.« Peter Johannes Schjødt. 1993

»Borgerløn vil modvirke en strategisk-instrumental adfærd i forhold til overførselsindkomsterne.« Jørn Loftager 1994A

»Borgerløn vil medføre:1. En reduktion i arbejdsløsheden og skabelsen af et mere fleksibelt arbejdsmarked. 2. Mindre offentligt bureaukrati. 3. Flere rettigheder for de svage. 4. Helhed i hverdagslivet og styrkelse af de lokale fællesskaber. 5. Styrkelse af den erhvervsmæssige og kulturelle fornyelse. 6. Skabelse af større lighed og større uafhængighed.« Mindretal i SFs borgerlønssudvalg »Borgerløn og Solidaritet for alle« 1994

»Borgerløn lægger op til en nødvendig helhedstænkning mellem arbejdsmarkeds-, social-, erhvervs-, miljø- og familiepolitik.« Erik Christensen: »Borgerløn og helhedstænkning« Social Politik nr.1 1994

»Borgerløn er et konkret instrument til at ændre samfundsstrukturen ved at genskabe civilsamfundet«.Kristeligt Folkepartis Ungdom 1996

II: »History on our side thesis«: Borgerløn som udtryk for udviklingens »naturlige« retning eller »nødvendighed«

»Borgerløn betyder et brud med kapitalismens/industrialismens subsistenslogik«. Jørn Loftager 1992:16

»Arbejdsløsheden kræver systemændringer«.Torben Nielsen. Berlingske Tidende 29.08.1993

»Borgerløn vil være en vidtgående strukturreform i lighed med Steinckes socialreform i 1933«. Erik Christensen: »Borgerløn – på vej imod et paradigmeskift i arbejdsmarkeds- og socialpolitikken?« 1993 B

»Borgerløn er fuldendelsen af det sociale medborgerskab«. Jørn Loftager 1994C

III: »Imminent-danger thesis«: Borgerløn er nødvendig, ellers bryder systemet sammen eller bliver autoritært

»Enten får vi en kunstig kapitalisme med øget kontrol eller også får vi et frit borgerlønsamfund.«. Ole Thyssen 1991

»Borgerløn eller kaos?« Jens Wamsler. SALT nr. 2. 1994B

»Borgerløn eller barbari.« Ellen Brun. Aalborg Stiftstidende 21.08.1994

»Apartheid eller borgerløn.« Erik Christensen. Jyllands-Posten 22.12.1994 (læserbrev)

Selvom der principielt kan ses en parallelitet i det »reaktionære« og »progressive« argumentationsmønster med muligheder for manipulation fra begge grupper side, viser undersøgelsen, som påpeget ovenfor, at en del borgerlønsmodstandere i vid udstrækning forsøgte at definere borgerlønsbegrebet som metonymi og skabe en negativ stereotypi.

Borgerløn brugt som metonymi

I den politiske debat forsøgte borgerlønsilhængerne at give det nye borgerlønsbegreb en positiv kernebetydning og brugte begrebet metaforisk, mens modstanderne heroverfor forsøgte at give det en negativ kernebetydning og brugte det som metonymi. Som metonymi blev borgerløn reduceret til at være ensbetydende med nogle negative træk ved det bestående system.

Både i metaforen og metonymien skabes mening ved at henvise til noget andet. I metaforen associerer man fra en kontekst til en anden kontekst, hvorimod man i metonymien slutter fra en del af en kontekst til resten af konteksten. Derfor ligger der noget perspektiv- og visionsskabende i metaforen, hvorimod der ligger en tendens til reduktion af verden til noget snævert og kendt i metonymien. Metonymier bruges derfor typisk til at underbygge den etablerede orden, mens metaforer bruges til at pege på en alternativ orden.

I borgerlønsmodstandernes brug af borgerlønsbegrebet som metonymi ligger der et element af det, George Lakoff (1996:311) kalder patologisk stereotypisering: »A social stereotype is a model, widespread in culture, for making snap judgement – judgement without reflective thought – about an entire category, by virtue of suggesting that the stereotype is the typical case. A pathological stereotype is the use of a pathological variant of a central model to serve as a stereotype for the whole category, hence to suggest that the pathological variant is typical.« I nedenstående skema har jeg samlet nogle eksempler på sådanne forsøg på negativ stereotypisering af borgerlønsstanden.

Figur 22. Borgerløn brugt som metonymi og negativ stereotypi

Borgerløn gør »os alle til sociale klinger.«	Frank Dahlgaard. Berlingske Tidende 15.01.1994
»Borgerløn gør os til statens slaver.«	Henrik Gade Jensen. Berlingske Tidende 18.01.1994
»Borgerløn med »social værnepligt« er den ultimative statsliggørelse.«	Jytte Andersen. Berlingske Tidende 18.01.1994
»Den umoralske borgerløn.«	Kim Benhke. Information 24.03.1994
»Borgerløn vil trækkebinde en million eller flere til staten.«	Ekstra-Bladets leder 21.10.1994
»Men at ville fjerne alle krav fra folk og indføre borgerløn, mener jeg er en falliterklæring.«	Lotte Bundgaard, næstforkvinde i DSU, Det fri Aktuelt 24.10.1994
»Borgerløn er bistandspenge.«	Jean Fischer i »Forslag til arbejdets genindførelse« Debatmagerne 1994
»Borgerløn er »førtidspension«.	Gunvor Auken i »Forslag til arbejdets genindførelse« Debatmagerne 1994
»Borgerløn belønner de asociale.«	Jakob Tietge, DSU. Det fri Aktuelt 22.01.1995
»Borgerløn som en »passiv ydelse«.	Socialdemokratisk programudkast »Velfærd med vilje«. 1995
Borgerløn »som en uværdig tilstand.«	Socialdemokratisk programudkast »Velfærd med vilje«. 1995

Double-bindkommunikation

Som tidligere berørt fik dele af borgerlønsdebatten karakter af »double bind«-kommunikation, som er typisk for et retorisk kommunikations-

mønster i en politisk magtstruktur med en hegemonisk diskurs. Afmagtsskabelsen sker ved, at de domineredes valgmuligheder og identitet defineres således, at de typisk stilles over for »illusoriske valgmuligheder«, dvs. de får kun valget mellem to umulige, »ubehagelige« situationer. En sådan fastlåst situation kan kun opløses ved en dekonstruktion af den umulige dualistiske forståelsesramme og skabelse af en ny forståelsesramme (»reframing«).

Som vist nedenfor kan situationen på arbejdsmarkedet og i samfundet generelt i vid udstrækning ses som et tvangsvalg mellem at være »aktiv« og »passiv«, mellem »uafhængighed« og »afhængighed« eller mellem »lønarbejde« og »overførselsindkomst«. Det »gode« er det aktive, lønarbejdet og uafhængigheden, mens det »dårlige« er passiviteten, overførselsindkomsten og afhængigheden.

I det dominerende dualistiske sprogunivers defineres borgerløn metonymisk som værende passiv, til kun at være endnu en overførselsindkomst og til at skabe afhængighed. Borgerlønsmodstanderne er fastlåst i denne virkelighedsopfattelse og ønsker den bevaret. Men borgerløn kan også opfattes metaforisk, som den reelle frihed, der netop bryder ud af dobbelt-bindingerne og tvangsvalgene. Borgerløn er set i det perspektiv et skift i forståelsesramme (»reframing«), et oprør imod den sproglige og institutionelle dualisme i samfundet.

Figur 23. Samfundets dobbeltbindinger og borgerløn som opgør med disse

Dobbelte bindinger		»Reframing«
Aktiv	Passiv	Reel frihed
Lønarbejde	Arbejdsløshed	Selvvalgt aktivitet
Lønarbejde	Overførselsindkomst	Borgerløn
Lønarbejde	Fritid	Selvvalgt aktivitet
Uafhængighed	Afhængighed	Frivillig afhængighed

Konstrueret efter inspiration fra Watzlawick (1978): 108-125

*»I demokrati skal vi alle bidrage til at finde vejen.
Derfor: Demokrati beror på forskel.«*

*»Tyrannens ideal:
at få en hund til at bære sin egen pisk og være stolt af det.«*

*»Det virkelige modsætningsforhold i samfundet
er mellem regerende og regerede.«*

Piet Hein (1984) *PROSA-GRUK*.
København: Borgens Billigbøger 175:7&10